

DE NATIONALE SYNODE
VAN DORDRECHT

13 NOVEMBER 1618 — 29 MEI 1619

Drukkerij Embedé - Maassluis

UITGAVE VAN DE GEREFORMEERDE BOND
IN DE NEDERLANDSE HERVORMDE KERK

INHOUD

Ter inleiding	7
De Dordtse Synode <i>Drs. K. Exalto</i>	9
Waar het eigenlijk om ging bij de veroordeling der remonstrantse dwaling <i>Ds. J. van Sliedregt</i>	17
De belijdenis <i>Dr. C. A. Tukker</i>	27
De Dordtse Leerregels <i>Drs. L. Vroegindeweyj</i>	39
Dordrecht en de oecumene <i>Drs. A. Noordegraaf</i>	51
De liturgie in Dordrecht <i>Ir. G. B. Smit</i>	63
Door last der Hoog-mogende Heeren <i>Ds. W. L. Tukker</i>	71
Na driehonderdvijftig jaar <i>Dr. C. A. Tukker</i>	77

TER INLEIDING.

In dit boekje zijn de artikelen gebundeld die in „De Waarheidsvriend” van 14 november 1968 zijn verschenen ter gelegenheid van het feit dat 350 jaar geleden de Nationale Synode van Dordrecht, die voor de ontwikkeling van de gereformeerde kerk in ons land van zo grote betekenis is geweest, een aanvang nam.

Naast deze bijdragen is een artikel van dr. C. A. Tukker opgenomen waarin de richtlijnen, die de generale synode van de Ned. Herv. Kerk deed uitgaan over de uitverkiezing, aan een kritisch onderzoek worden onderworpen en waarin met betrekking tot dit onderwerp uitvoerig aandacht wordt besteed aan de Dordtse Leerregels.

Hopelijk mag dit boekje ertoe dienen dat de belangstelling voor die zaken die in Dordrecht aan de orde waren wordt verdiept en verbreed, opdat het erfgoed der vaderen niet louter als een reliquie in het kabinet van de kerk bewaard wordt, maar in het belijden van de kerk van nu gestalte mag hebben.

Het hoofdbestuur van de
Gereformeerde Bond.

K. EXALTO

De Dordtse Synode

In één enkel artikeltje het hele verloop van de Dordtse Synode te schetsen, is een onmogelijke opdracht. We volstaan met het kort aanduiden van een paar beslissingen die op deze Synode gevallen zijn, en die naar ons oordeel nog steeds voor de kerk van betekenis zijn.

Remonstrantse kwestie.

Daar is dan allereerst de kwestie van de Remonstranten. Zij was de eigenlijke oorzaak waarom deze Synode bijeen werd geroepen. Al sinds jaren had zij de gemoederen van ons volk bezig gehouden. Alom was bekend de situatie die er aan de hogeschool te Leiden was ontstaan sinds de komst van Arminius, die ten aanhoren van zijn studenten openlijk Gomarus aanviel. Wel was Arminius intussen al overleden, maar de strijd was daarmee niet opgehouden. De hele kerk was als gevolg van deze strijd in twee partijen verdeeld. Sinds enkele jaren sprak men van Remonstranten en van Contra-Remonstranten, naar aanleiding van een *Remonstrantie* in 1610 door de Arminianen aangeboden aan de hoge overheid. Deze hoge overheid voelde veel voor het standpunt der Arminianen. Niet alleen omdat de arminiaanse leer hen over het algemeen heel wat beter aanstond dan de streng calvinistische, maar ook omdat de Arminianen de overheid, in dit geval vooral de Staten van Holland, veel meer rechten in de kerk toekenden dan de Gomaristen als rasechte volgelingen van Calvijn, die zijn levenlang geijverd heeft voor de zelfstandigheid van de kerk, dulden konden. De Arminianen werden dan ook boven de Gomaristen door de overheid bevoorrecht. Dat kwam hier op neer dat calvinistische predikanten werden afgezet ten gunste van arminiaanse. In meer dan één stad heeft zich dit voorgedaan. Er ontstond een vervolging der calvinisten. Die aanhield totdat in de julimaand 1617 er een einde aan kwam door het optreden van Prins Maurits, de stadhouder. Zijn openlijke keus voor de calvinistische

prediking heeft het grote keerpunt betekend. Nu kwam de weg vrij tot het bijeenroepen van een Generale Synode waar tot dusver de Remonstranten zich met hand en tand tegen verzet hadden, en de Contra-Remonstranten zonder ophouden op aangedrongen hadden. Eerst had het nog wat voeten in de aarde voor de Generale Staten werkelijk verlof gaven om tot bijeenroeping over te gaan. Maar de moeilijkheden werden opgelost. November 1618 kon de Synode in eerste zitting bijeenkomen.

Al tijdens de eerste zittingen speelde de remonstrantse kwestie een belangrijke rol. Weldra stond het vast dat een aantal remonstranten ter Synode zouden moeten verschijnen. In de loop van de decembermaand geschiedde dat ook. Wat onwillig kwamen zij binnen. De hoeden werden gelicht, maar het ging niet van harte. Episcopius was hun aanvoerder. Hij gedroeg zich als ware hij voorzitter van een contra-synode. Nog voor hem goed en wel het woord gegeven was door Bogerman, de voorzitter der Synode, stak hij van wal met een ellenlange redevoering, waarin de verwijten en aanklachten niet van de lucht waren. Zijn hoop was gebouwd op de buitenlandse afgevaardigden, dus de gereformeerde theologen uit andere landen, die ook tot bijwoning van deze Synode waren uitgenodigd, hoewel zij de nederlandse kerkstrijd uiteraard slechts van horen zeggen kenden. Had Episcopius zijn rol wat taktvoller gespeeld dan zou hij zeker enig gehoor gevonden hebben bij sommige buitenlanders, ook al zouden zij zijn leer hebben afgewezen. Maar hij bedierf veel al dadelijk door zijn scherpe tong.

Na deze eerste onverkwikkelijke gebeurtenis brak een periode aan van eindeloos touwtrekken van de kant van de Remonstranten. Ze wilden maar niet komen tot de zaak zelf. De ene formele kwestie na de andere stelden zij aan de orde. Eenvoudig om de zaak te rekken. Misschien hebben ze gehoopt daarmee de Synode in verdeeldheid te brengen of zelfs te laten verlopen. In ieder geval, van Bogerman, de voorzitter werd het uiterste geëist aan geduld en beleid. Meermalen moest de Synode dit beleid goedkeuren, wanneer de voorzitter door de Remonstranten persoonlijk was aangevallen. Het is duidelijk dat op de duur het zo niet kon blijven. Ongeveer half januari barstte de bom. Men besloot de Remon-

stranten weg te zenden. Op een vrij abrupte manier heeft de lang getergde praeses dat gedaan. Beroemd zijn geworden de woorden die hij toen sprak. Hij verweet de Remonstranten dat zij met leugen en bedrog begonnen waren en nu ook met leugen en bedrog eindigden; waarna hij hen toeriep: Gaat heen, gaat heen!

De remonstrantse kwestie was daarmee nog niet ten einde. Een commissie werd benoemd om artikelen tegen de Remonstranten te ontwerpen, waarna zij plechtig zouden worden veroordeeld. Deze artikelen kwamen er. Ze kregen een plaats onder de belijdenisgeschriften van onze kerk. In mei 1619 zijn ze door de voorzitter van de Synode in de Grote Kerk te Dordrecht van de kansel gelezen. De buitenlanders, die allen hun stem er aan hadden gegeven, konden daarna heengaan. De binnenlandse afgevaardigden bleven nog een paar weken bij elkaar en toen was de Synode beëindigd.

Andere kwesties.

Al was de remonstrantse kwestie de hoofdzaak ook andere kwamen ter sprake en zijn behandeld. Al meerdere generale synoden waren aan deze Dordtse voorafgegaan. Veel van wat op die synoden besloten was, werd opnieuw bekrachtigd. De kerkorde werd bijgevijsd, maar vereiste niet een geheel nieuwe. De kerk was ook vóór Dordt 1619 al een calvinistische, had reeds een presbyteriaal-synodale kerkorde.

Met de catechese was het een soortgelijk geval. Ook die kwam in 1618 ter sprake. Zowel de buitenlandse als de inlandse afgevaardigden lieten er hun licht over schijnen. De bestaande catechese van de kant der predikanten werd onvoldoende geacht. Opnieuw werd ingescherpt de noodzaak van een regelmatige catechismusprediking. Maar ook kregen de predikanten de opdracht vooral toch toe te zien op het catechismusonderricht op de scholen. De noodzaak van een beknopte of kleine catechismus voor de allerjongsten werd ingezien. Zo deed men allerlei tot verbetering en vernieuwing van dit belangrijke onderwijs.

En om nog één kwestie te noemen, men gaf opdracht tot een opnieuw vertalen van de bijbel. Stellig was de oude zeer geliefd bij het volk, maar het wemelde daarin van fouten.

Dit waren de eigen woorden van Bogerman die het onderwerp ter Synode inleidde. Enkele stemmen gingen op om toch maar af te zien van een nieuwe vertaling, juist met het oog op het volk, dat zich licht zou kunnen ergeren. Daar stapte men echter toch overheen.

Toen eenmaal het belangrijke besluit gevallen was dat er een nieuwe vertaling zou komen, kwamen andere kwesties op. Wát zou er vertaald moeten worden? Hoorden ook de zogenaamde apocriefe boeken van het O. Testament tot de bijbel? Gomarus meende van niet. Zijn advies was ze niet opnieuw te vertalen, ze dus ook niet meer in de bijbel op te nemen. Zijn Geneefse collega Diodati steunde hem daarin zeer krachtig. De Engelsen echter boden fel tegenweer. En Gomarus moest, toen hij al te fel zijn standpunt verdedigde, van de praeses horen dat de zaak nu toch ook weer niet zo heel erg belangrijk was. Wellicht om de Engelsen wat te ontmoet te komen werd uiteindelijk besloten toch de Apocryfen op te nemen, maar dan helemaal achterin, en van een *Voorwoord* voorzien, waarin de nodige waarschuwingen zouden worden opgenomen.

Ten aanzien van de vertaalarbeid zelf dienen we nog even te herinneren aan een woord van Bogerman. Toen het zover was gekomen dat de vertalers zouden worden aangewezen, was zijn vermaan om bij die keus te letten op meer dan een ding. Natuurlijk, de mannen zouden tot hun taak de nodige kennis en bekwaamheid moeten bezitten. Maar daarnaast, zei Bogerman, moesten het ook vrome mannen zijn met een onberispelijke levenswandel. Terecht heeft Bogerman aangevoeld dat het vertalen van de bijbel een heel apart werk is.

Er zouden nog enkele dingen meer te noemen zijn als het gaat over wat op de Dordtse Synode allemaal besproken en behandeld is. Maar het genoemde lijkt ons voldoende. Het is geen wonder dat deze Synode in de geschiedenis de bijnaam gekregen heeft van de „grote”, de Grote Dordtse Synode. Wie het hele verhaal van deze Synode leest, bemerkt - hoe zou het anders kunnen? - dat er veel gewoon menselijks was; en zelfs het zondige ontbrak niet. Daar is geen mens en ook geen Synode vrij van. Het was pluimstrijkerij toen een der afgevaardigden het waagde te spreken van „een heilige synode” in „het hemelse Dordt”. Dordrecht was de hemel niet en de

Synode was niet heilig. Niet helemaal zonder reden hebben de vijanden van de Dordtse Synode reeds in die tijd de vinger kunnen leggen bij enkele zwakke plekken. Als een der afgevaardigden het bestaat om in de Gr. Kerk in Dordt 'n preek te houden in het *italiaans*, louter om eens te laten zien dat hij dat kon, want vrijwel niemand verstond het, dan is dat op zijn zachtst gezegd misplaatst. En zo waren er wel meer dingen, die men beter niet had kunnen doen of kunnen zeggen.

Maar de zorg voor de kerk was groot. En er was ware vroomheid. We mogen zeggen: De Geest was er! Dat is de grootste eer die een Synode ooit bewezen kan worden.

J. VAN SLIEDREGT

*Waar het eigenlijk om ging bij de veroordeling der
remonstrantse dwaling*

Mag ik beginnen met op te wekken om de Dordtse Leerregels eens rustig te lezen of te herlezen. Dit geschrift lezen de komen we immers pas aan de weet welke schatten er in verborgen liggen.

Ik mag als bekend veronderstellen, dat deze artikelen door de Nationale Synode van Dordt zijn opgesteld ter weerlegging en afwijzing van de remonstrantse dwaling, die een vijftal punten omvatte: de verkiezing uit een voorgezien geloof; de algemene verzoening door Christus; de vrije wil ten goede; geen onwederstandelijke genade tot bekering en de afval der heiligen. Deze vijf punten hangen allen met elkan- der samen. Waar het één geleerd wordt, daar volgt het an- dere vanzelf.

Als we ons afvragen wat er nu eigenlijk in 't geding was, meen ik te kunnen zeggen: het ging de Synode om de belij- denis van

1. de volstreckte souvereiniteit Gods;
2. het radikale van de zonde; en
3. de tot zaligheid alles omvattende genade.

De belijdenis van de volstreckte souvereiniteit Gods.

De Dordtse vaders hebben de wacht betrokken bij de openbaring Gods en daarmee beoogd wijsgerige beïnvloe- ding van de theologie te keren. Sommigen menen, dat zij zelf al niet geheel zuiver op de graat meer waren, doordat Aristo- teles, die later ook in de gereformeerde theologie zijn dui- zenden weer zal verslaan, al wel een klein woordje is mee gaan spreken. Ik meen ten onrechte, maar daarop kan ik nu niet nader ingaan. Ik blijf handhaven mijn bewering, dat zij (de Dordtse vaders) principiëel anders theologiseerden dan de wijsgerig geïnfecteerde remonstranten. Zij hebben heel

fijn aan gevoeld, dat de oorsprong der remonstrantse afwijkingen lag in een door de filosofie bepaald Godsbeeld en daardoor bedorven Godsleer.

De volstrekte *souvereiniteit* Gods, zoals de H. Schrift daarover licht doet opgaan, wordt door Gods Kerk gekend en ingeleefd in enige zin. Bij het licht der openbaring maakt Gods Geest de Kerk bewust van de absolute tegenstelling tussen Schepper en schepsel, terwijl zij leert buigen onvoorwaardelijk voor de soevereine God, die niet een hersenschim is, maar die zij kent in werkelijke ontmoeting.

Filosofische invloeden strekten en strekken altijd daartoe om tekort te doen aan de absolute soevereiniteit Gods enerzijds en het wezen van de mens anderzijds. Er wordt iets aan God onttrokken, wat aan de mens gegeven wordt. De remonstranten, die zich nimmer geheel hadden kunnen onttrekken aan de roomse school, die de invloed der wijsbegeerte der oude grieken onderging, leden daaraan.

Het verstand scheidt zich een Godsbeeld onder invloed van het levensgevoel van een bepaalde tijd en daarom beheerst door tijdgebonden wijsgerige beschouwingen. Ik meen dat b.v. in onze tijd waar te nemen, als het dynamische van het huidige levensgevoel geprojecteerd wordt op God en zo de verkiezing Gods uit de eeuwigheid neergehaald wordt in de tijd; of als onder invloed van een modern vrijheids-idee aan de mens een speelveld wordt toegekend, waaraan God zich heeft onttrokken. Zo ontstaat er een Godsleer onder invloed van eigentijdse filosofische voorstellingen.

Hoe anders is het als de openbaring Gods in volstrekte zin - alleen en geheel - ons beheerst. Dan zijn de Godskennis en de volstrekte afhankelijkheid van Hem en zijn openbaring religieus gestempeld. Dat brengt een totaal ander inzicht met zich mee. Zo aanstotelijk het is voor de mens met zijn wijsheid volkomen uitgeschakeld te worden, zo vanzelfsprekend is dat voor de Kerk in het geloof - in de Godsontmoeting. Daar zijn geloof en gehoorzaamheid aan Gods Woord, en een zich geheel onderwerpen aan en afhankelijk stellen van de soevereine God. Dit is ten diepste de grond van de belijdenis der praedestinatie, naar dat de H. Schrift daarover licht doet opgaan. De leer der praedestinatie is *belijdenis* in

de geloofsbeleving der volstrekte afhankelijkheid van en onderworpenheid aan de God der Schriften. Daarom wordt, als deze leer aangetast wordt, de Kerk in een slagader aangetast.

Het zal duidelijk zijn, dat in deze belijdenis in geloofsbeleving de Kerk Gods de praedestinatie strikt religieus waardeert. Zij wordt niet verstaan als een verschrikkelijk besluit van een starre onbewogen God, die zelf in zijn eigen besluit zou gevangen zitten; maar ze wordt beleden in de radikale afhankelijkheid van de levende God, die als de drieënige God de volheid van leven in zichzelf is; zij wordt beleden in de aanbidding van zijn volstrekte soevereiniteit, waarin Hij als de Eeuwige ook de tijd als zijn schepsel in handen heeft, en in zijn hart heeft - eeuwig bij zich - de bestemming der mens-kinderen. Als Calvijn spreekt van het decretum horrible, bedoelt hij daarmee niet, dat het een *verschrikkelijk* besluit is, maar dat siddering en huivering over de mens kunnen komen in de Godsontmoeting, in het buigen voor onze soevereine God, zoals we daarvan in de H. Schrift zo vaak lezen.

In dit geloofsblijden vormt de verhouding van volstrekte afhankelijkheid en menselijke verantwoordelijkheid tot elkaar geen probleem, want de verantwoordelijkheid wordt juist in- en uitgeleefd en verstaan in de volstrekte afhankelijkheid.

Als het verstand de weg moet wijzen, wordt de openbaring geheel of gedeeltelijk ter zijde geschoven en maakt men van wat het dierbaarst is voor het geloof een karrikatuur. Nog tot op de dag van vandaag kan men beluisteren de remonstrantse aantijging, als zouden we van God een tiran maken en als zou de menselijke bestemming afhangen van een God, die onbewogen hoog gezeten is in zijn ivoren paleis.

Tegenover al deze valse beschuldigingen en misverstanden staat of valt het geloof met deze belijdenis der volstrekte soevereiniteit Gods. Daarom zijn juist nu de Dordtse Leerregels wel zeer aktueel.

De belijdenis van het radikale van de zonde.

Er is niets nieuws onder de zon. De remonstranten waren bezorgd voor de menselijke verantwoordelijkheid. Een derge-

lijke bezorgdheid wordt heden wel aan de dag gelegd in het vragen van ruimte voor de menselijke vrijheid. Ze zijn met het mens-zijn gegeven, en het gereformeerde belijden wordt menigmaal ten laste gelegd, dat het deze echt menselijke eigenheden niet genoeg honoreert.

O.i. versperde en verspert echter een humanistisch ingesteld zijn de weg tot een recht verstaan van het gereformeerd belijden van de totale verdorvenheid van de mens. Eerlijkheidshalve moet worden opgemerkt, dat dit ook geldt voor de dode orthodoxie, die wat strikt religieus bepaald is in het verstandelijke trekt. Ook de belijdenis van de totale verdorvenheid van de mens ligt immers in het religieuze vlak, of het vlak des geloofs. „Het vraagstuk van de vrije wil ligt niet in de psychologische sector, maar raakt de kern der religie” (Dr. G. de Ru: de rechtvaardiging bij Augustinus blz. 46).

Het gaat dan ook niet om een deterministisch bepaald gedwongen zondigen, een beknutting van de psychologische vrijheid van de mens; maar om het geloofsbeleven en de geloofsbelijdenis van het vrijwillig dienstknecht zijn der zonde in de algehele afgekeerdheid van God. Zo kent en waardeert de gelovige de mens in onderwerping aan de openbaring Gods en ontvangen zelfkennis.

Hier ligt de wortel der diepe verootmoediging voor Gods aangezicht en der voortdurende boete. Want de Heilige Geest doet door de openbaring licht opgaan over het wezen der zonde als zijnde radikale opstand tegen en afval van God, in volslagen ongehoorzaamheid en ongeloof. Waarom de vervloeking gehoord, gekend en aanvaard wordt. En dat in de eenheid van het menselijk geslacht, wat in de term „erfzonde” tot uitdrukking gebracht wordt.

Dat men heden gaat struikelen over de „erfzonde” (het gaat mij niet om de term) kan m.i. dan ook alleen maar verklaard worden uit dezelfde humanistische instelling als die Pelagius leidde tot de bewering, dat Adams zonde alleen voor Adam betekenis had. En ik vraag mij af, of prof. Berkhof niet door diezelfde visie verleid wordt om uit Rom. 2 : 12-16 af te leiden dat de daar genoemde mensen barmhartigheid zouden vinden, omdat het werk der wet is geschreven in hun harten.

De Dordtse vaders hebben het hart van de gereformeerde religie vertolkt, toen zij het wezen der zonde in deze radikale vorm open legden en in deze God-verzakende rebellie de totale verdorvenheid van het ganse menselijke geslacht beklemtoonden. Weer lieten zij daarbij alleen maar gelden de openbaring Gods in hun verkeren voor Gods aangezicht. De Kerk Gods kent haar verdoemelijkheid voor God en weet de mens van alle gaven beroofd, ook van de vrije wil om iets goeds voor God te brengen. Zij belijdt de mens „in ondergang en bederf zijnde” (N.G.B. art. 16).

Daarmee wordt ook afgesneden alle werkheiligheid, en dat in de meest verfijnde vorm. Want eigenlijk maakten de remonstranten het geloof weer tot een werk. Maar dat wordt heden niet minder gedaan door hen, die praktisch het geloof buiten de genade stellen, m.a.w. alleen maar weten te zeggen, dat het geloof zich heeft te richten of mag richten op het woord der genade of op de belofte. Men kan zich dan tooien met de naam gereformeerd, maar dergelijke predikers zijn onbarmhartige geselaars van het getroffen geweten van allen, die in hun totale verdorvenheid het mea culpa (mijn schuld!) uitroepen voor God. En anderzijds bouwen ze op tot eigengereide en gearriveerde christenen, waarom ze dan ook spoedig uitgepreekt zijn. Zo'n bepaalde „evangelieverkondiging” is eigenlijk ontzettend wreed.

We lazen ergens, dat juist Pelagius de forensische vergeving zeer sterk gedreven heeft, maar hij schreef den mens een vrije wil toe. We hebben wel te bedenken, dat door dergelijke remonstrantse infiltraties het stuk van de rechtvaardiging van de goddeloze door het geloof alleen volkomen wordt ontworcht.

Gods Kerk beleeft en belijdt haar *totale verdorvenheid in absolute ongehoorzaamheid, ongeloof en vijandschap* tegen God. Ik haast me om er terstond aan toe te voegen, dat dit nu echter anderzijds geen lijdelijk vals quietisme werkt (zoals wel beweerd wordt en ook vaak schijnt) maar *zelfveroordeling* en *aanroepen Gods*. Nog eens, ook de leer der totale verdorvenheid is strikt religieus bepaald, is zaak des geloofs - in Godsontmoeting. Zij is daarom in wederkerigheid verbonden aan de leer der soevereiniteit Gods, in volstreckte af-

hankelijkheid en aanhankelijkheid, want op de totale verdorvenheid sluit immers aan de allesomvattende genade.

Duidelijk moge zijn geworden, dat bij afwijzing van de vrije wil - ook in haar meest verfijnde verschijningsvormen - toch de verantwoordelijkheid diep en vol verstaan, beleden, gehandhaafd en beleefd wordt: coram Deo - voor Gods aangezicht.

De belijdenis van de tot zaligheid alles omvattende genade.

Zoals de Kerk bij het licht der openbaring zich bewust wordt van de volstreekte souvereiniteit Gods en de totale verdorvenheid van de mens, krijgt ze ook inzicht in de heerlijkheid der genade en ondergaat ze die door Geest en Woord in het geloof. Haar belijdenis van de allesomvattende genade moet dan ook verstaan worden als coram Deo - voor Gods aangezicht. Belijdende de menselijke radikale verdorvenheid belijdt zij ook, in de kennis van en verwondering over het Evangelie, *de volkomenheid* der genade, zonder welke er geen uitzicht zou zijn. Deze genade is juist in haar allesomvattendheid *genade*, gebundeld als ze ligt in Christus, in Wie gevonden worden niet alleen de gaven der verzoening en vergeving, maar ook die der vernieuwing. Hij heeft niet alleen de uitdelging der schuld maar ook de Geest der wedergeboorte en heiliging verworven. Hij is niet alleen de middelaar van verdienste, maar ook van kracht. *De genade* is de allesoverwinnende, onwederstandelijk werkende en gevende genade van bekering en geloof, geloof en bekering, tot rechtvaardigheid, heiligmaking en heerlijkmaking, ja tot een volkomen verlossing.

De remonstrant zag en ziet hier de verantwoordelijkheid in het gedrang komen, alsmede de menselijke vrijheid. Doch nog eens moet gezegd worden, dat bij deze gedachte de filosofie domineert in plaats van de openbaring. In de volstreekte afhankelijkheid leeft de Kerk Gods van en door en in de genade, die alles in allen vervult. Nu eerst wordt de verhouding van God tot mens en mens tot God zuiver, en komt het wezen van de mens tot zijn recht, zodat juist nu de vrijheid van de mens haar ware gestalte krijgt. Door de alvervullende genade wordt immers de zedelijke zelfbepaling niet weggenomen,

maar komt zij veeleer tot volle ontplooiing. De leer van de soevereine en vrijmachtige, almachtige en verkiezende genade typeert immers het diepe afhankelijkheidsgevoel, dat er in tot openbaring komt en is daarom een rijke bron van geestkracht.

Van valse lijdelijkheid kan hier geen sprake zijn. Valse lijdelijkheid is slechts het bewijs van een evenzeer humanistisch geïnfecteerd zijn als het remonstrantisme, en daarom dan ook daaraan ten nauwste verwant. De prediking heeft dat wel duidelijk te maken.

Het zal ons ook duidelijk zijn, dat de religie - het geloof - zoek is, als de genade als „goedkope genade” aan de man wordt gebracht. Daar wordt niet geleefd en geloofd in Godsontmoeting, in het belijden onzer diepe val en verlorenheid, en van de prijs, die voor de genade betaald is. Een forensisch woord zonder meer brengt ons nog maar - zoals we reeds zagen - in de buurt van Pelagius, die het dan nog wat ernstiger nam (dr. G. de Ru a.w. blz. 66).

De Heilige Schrift doet de volkomen genade verschijnen in het licht der volstreekte souvereiniteit Gods, en openbaart zo voor het bewustzijn der Kerk haar drieënige God zelf als enige grond van haar leven (Ef. 1). Aan haar wordt in diepste ootmoedige en zalige afhankelijkheid ontdekt haar eenheid met Christus in de eeuwige raad van haar drieënige God. Daarom belijdt zij de genade als particuliere genade: *dat „de levendmakende en zaligmakende kracht zijns Zoons zich uitstrekken zou tot alle uitverkorenen, om die alleen met het rechtvaardigend geloof te begiftigen . . .”*. Daarom belijdt zij ook haar verkiezing als uitverkiezing in de eeuwigheid Gods. Zij buigt in aanbidding neer en belijdt Gods praedestinatie, naar de openbaring daarover licht schenkt.

Deze belijdenis der praedestinatie is dus niet het resultaat van een consequente redenering. Juist omgekeerd kunnen we niet anders dan een verkiezingsleer als door Arminius voorgestaan, waarden als ontstaan onder filosofische invloeden, die aan de mens zelfstandige waarde willen toekennen.

Zo peilden onze gereformeerde vaders bij het licht der openbaring in het geloof de diepten der barmhartigheden Gods, tegen de achtergrond van de volstreekte souvereiniteit Gods en de totale menselijke corruptie. Daarbij konden zij -

omdat het hun geen filosofie was, maar levende werkelijkheid uit ontmoeting - in de bediening des Woords de mildheid betrachten die deze bediening volledig deed zijn een evangelische bediening der verzoening. De leer der verkiezing functioneerde bij hen in de prediking als dieptedimensie der openbaring Gods voor het geloofsbewustzijn der Kerk en als ruime mogelijkheid tot zaligheid voor een verloren mens; en niet - zoals bij menig predikheer in onze tijd helaas - als de logische oorsprong van de te realiseren genade in de tijd. Bij dit laatste is ook de filosofie aan het woord net als bij de remonstranten, zij het op andere wijze.

Het is leerzaam om te lezen, hoe de gereformeerde leden op de Haagse Conferentie in 1611 zich over de verkiezing uitspraken: „teghenspreekers der Gereformeerde Leere, voorbygaende de voornaemste poincten des gheschils, beginnen van dat hooghe poinct der Predestinatie, daer van nochtans in onse Kercken matichlijck ende voorsichtelijck pleech ghesproken te worden nae den Reghel van Gods Woort, alleen tot voorstant van Godes onverdiende ghenade, ende wechneminghe van alle menschelijcke verdiensten ende waerdigeyt, als oock tot versterkinghe vanden vasten troost der gheloovigen, in sulcker voegen, dat dien aengaende met recht niemant sich daeraen heeft te stoten”.

C. A. TUKKER

De belijdenis

De voorgeschiedenis van de nationale synode te Dordrecht 1618/19 wordt met name door twee problemen beheerst: a) het gezag van de belijdenis, b) de verhouding tussen Kerk en Staat. Hierin — zo leren ons de geschiedenisboeken terecht — stonden „preciesen” of kerkelijken en „rekkelijken” of politieken tegenover elkaar. De laatsten achtten zich niet van de paus te Rome ontslagen om nu onder de „paus” van Genève of een papieren paus (namelijk de confessie) gebracht te worden. De eersten gaven het recht Gods niet over aan politieke normen.

Het kerkrecht van de Gereformeerde (Hervormde) Kerk is in de eerste tijd, in haar ontstaans- en organiseringsperiode, *kumulatief*. Het Convent van Wezel heeft de basis voor dit kerkrecht gelegd, hoewel de artikelen van dit convent er nooit direkt in geparticipeerd hebben.

Het bindende kerkrecht begint pas met de Kerkorde van Emden, maar toch ziet men in de artikelen van Wezel reeds het stramien, waarop voortgeborduurd zal worden, en dat blijft zo tot Dordrecht 1618/19 toe. Nu is *in* dit kerkrecht begrepen de eis tot ondertekening van de Nederlandse Geloofsbelijdenis en/of de Heidelberger Catechismus. Wezel eiste van predikanten en doctores, dat zij in alles overeenkwamen „met die Leere, welcke in de Kercke openbaerlick wordt onderhouden, ende vervat is *in de Belydenisse* (welcke eerst van de Kerckendienaren in Vrankrijk aan den Franschen Koning is overgelevert, ende daer na in het Nederduytsch overgeset zynde, aen den Koning van Hispanien, ende de andere Overheden van Nederduitschland is toegeschreven ende behandigt), *gelijck oock in de Catechismus*” (Wezel II-8). De kursivering is niet van mij, doch is in dit handschrift aangebracht. Die Catechismus zou voor de Walen de Catechismus van Genève zijn, voor de „Duytsche Kercken de Heydelbergsche: doch wy laten dit in de vryheit derzelve tot de eerste aenstaende Synode” (Wezel III-2). Tot mogelijke ketterij van een predikant rekent Wezel: het zich *meer*

dan billijk is vermaken in vreemde en kurieuze vragen en ledige spekulaties; het naarstiger dan betaamt lezen van ketterse boeken; het nawandelen en ten voorbeeld noemen van mensen met vreemde gevoelens „ende haere droomen toegevende” (denk aan het apokalyptisch doperdom, Joris en Nielaes).

De synode van Emden eist ondertekening (art. 2): „Om die eendrachtigheid in de Leere tusschen de Nederlandsche Kercken te bewyzen, heeft het den Broederen goetgedocht de belydinge des geloofs der Nederlandsche Kercken te onderschryven” en de Franse Confessie om reden van verbondenheid en enigheid met de Franse Kerken tevens te ondertekenen, met vertrouwen dat omgekeerd de dienaars van de Franse Kerken ook de Nederlandse Geloofsbelijdenis zouden onderschrijven. Dat laatste is wel via Datheen en Taffin in Frankrijk gevraagd, maar niet geschied.

Voor de Heidelberger stelt Emden geen dwang, maar men behoort die te gebruiken (usus; art. 5 K.O.). Waar echter een „andere forme van Catechismus (den Woorde Gods gelykformich zynde)” gebruikt wordt, zal men niet aandringen op verandering.

F. S. Knipscheer wijst er in zijn boek *De invoering en de waardering der Gereformeerde belijdenisschriften in Nederland vóór 1618* herhaaldelijk op, welk een onkunde er was aangaande de belijdenis. Het kwam bij predikanten voor, dat zij eerst uitleg behoefden, wanneer hun gevraagd werd de confessie te ondertekenen. In dit licht en tegen deze achtergrond zullen wij het allereerste artikel van de provinciale synode te Dordrecht 1574 - een provinciale synode met nationale betekenis - moeten lezen: „Word voor goet aengesien, dat in iedere Consistorie ofte Kerkenraet, ende Classe, een Copye van de Belydinghe des Gheloofs der Nederlantsche Kercken ende Articulen bewaert worde, soo wel van de Articulen des Embdischen Synodi, als die nu besloten zyn”, waar uiteraard een tekst van de Belijdenis zo niet van de Catechismus bij inbegrepen was. Overigens zien wij hier W. Niesels mening bevestigd, dat de Kerkorden een konfessionele inslag en betekenis hadden. Dan vervolgt de orde van Dordt 1574 met art. 2: „De Broeders hebben besloten, dat men eenderley Catechismus in allen onsen Kercken hou-

den sal. Welcke Catechismus sal wesen de Heydelbergsche, tot dat in *Synodo generali* anders besloten word.” Tot het onderzoek van predikanten rekent de Kerk (art. 14) „de Confessie ende Articulen doen onderschryven”. Knipscheer beijvert zich op blz. 64 van voornoemd boek duidelijk te maken dat de bedoeling van een en ander is samenbundeling van alle partijen, zowel die van Caspar van der Heyden als die van Jan Arentsz. tot één Kerk. Dat zal zeker ook een, zo niet de bedoeling zijn geweest. Van Emden tot Dordt 1618 was men binnen de gereformeerde gezindte oecumenisch, en wellicht ook daarbuiten voorzover het Lutheranen, Zwinglianen en Philippisten gold. Ook dat heeft Knipscheer in de eerste vijftientig bladzijden van zijn werk duidelijk uit de doeken gedaan. Maar dat dit argument tevens een samengaan van „rekkelijken” en „preciesen” inhoudt, zoals hij op blz. 60-62 suggereert, wens ik te betwijfelen, en wel om de volgende reden. Wanneer in 1576 op gezag van de Staten van Holland en Zeeland Kerkelijke Wetten worden uitgevaardigd door toedoen van een der deelnemers aan het Convent van Wezel, Willem van Zuylen van Nijvelt, waarin prompt bovengenoemde ondertekening vervalt en vervangen wordt door een predikantseed met tamelijk zwakke termen als „alle t' geene tegens den wille Godts ende myn ampt niet en sal stryden ... het woord Godts op t' aldersuiverlyckste sal handelen ... alleen ter eeren Godts”, dan komt daarop een duidelijk afwijzend antwoord van de Kerk op de nationale synode van Dordrecht 1578 (art. 53): „Wy achten, om eendrachticheyt in der Leere te betuyghen, dat men in allen Kercken der Nederlanden de belijdenis des geloofs in 37 artikelen, in dit jaer 1578 herdruckt, en den Koning Philip-po over veel jaren overgelevert, onderschryven sal, ende gelijk dit van den Dienaren des Woorts ende Professoren der Theologie gedaen sal worden, soo waert het goet, dat het selve oock van den Ouderlinge geschiede.” Dat bij de bevestiging der dienaren vragen uit 1574 gebruikt worden, waarin geen sprake is van Confessie of Catechismus (Knipscheer, blz. 67), is na deze ondertekening via de classes geen argument voor het veronderstellen van latitudinarisme.

Op de provinciale synode van Dordrecht 1574 verzocht de classis Walcheren, de voor te leggen en te ondertekenen

tekst van de Nederlandse Geloofsbelijdenis „de Fransche editie van D°. Beza, laestmael uuytgegaen, ghelycformich” te maken, maar de synode besloot te wachten „tot op den Synodum generalem”. In 1580, op de synode te Antwerpen, was de Franse editie t.b.v. de Walen al in een herzien handschrift aanwezig, in 1581 kreeg Daniël de Dieu van de nationale synode te Middelburg de opdracht om de belijdenis van De Brès opnieuw uit het Frans te vertalen. Dat werk kreeg na veel moeite in 1583 zijn beslag. Genoemd voorstel van de classis Walcheren duidt m.i. opnieuw op de Gereformeerde oecumene, zoals die te Emden bedoeld was (vgl. Knipscheer blz. 67 met 69), temeer omdat een *Geneefs* exemplaar en uitgave ten grondslag moest liggen aan een nieuwe vertaling in het Nederlands. Inmiddels eiste de synode van Middelburg in art. 37, dat de dienaren des Woords, ouderlingen, professoren in de theologie („twelck oock den anderen Professoren wel betaemt”) en schoolmeesters de Nederlandse Geloofsbelijdenis zullen ondertekenen. Knipscheer is van mening dat, gezien de woorden „sullen ... onderteyckenen”, men met deze eis wilde wachten tot het ogenblik wanneer de herziene tekst zou verschenen zijn. Eerder moeten wij bij dit „sullen” denken aan het Duitse sollen: het geldt de *plicht* tot onderschrijving van dit geloofscompendium!

Op de nationale synode van 's-Gravenhage 1586 werd ook niet - zoals Naber en Knipscheer vermoeden - een Leicesterse dwang tot ondertekening der confessie ingevoerd, die na het vertrek van de Engelse gezant Leicester met de „Leicesterse” kerkorde zou zijn opzij gelegd; integendeel, beide bleven van kracht en blijken hun plaats ingenomen te hebben in het kumulatieve Gereformeerde kerkrecht. Zodat wij die dwang uit de Haagse K.O. art. 47 in letterlijk dezelfde bewoordingen terugvinden in art. 53 van de Dordtse K.O. 1618/19. Veel gegevens uit classicale archieven zouden hierbij te noemen zijn.

Dat kumulatieve ontwaren wij ook, wanneer het gaat om ondertekening van de Catechismus. Pas rond 1610 komt dit gebruik in zwang; in Zeeland werd aan de schoolmeesters de keus gelaten, of zij de Geloofsbelijdenis dan wel de Catechismus wilden ondertekenen. Hetzelfde wordt in 1618

terzake van de schoolmeesters bepaald (art. 54): „Insgeelycks sullen oock de Schoolmeesters gehouden zyn: de Artykelen als boven (bedoeld de 37 - CAT) ofte in de plaetse van dien den Christelyken *Catechismus* te onderteekenen.”

Nu is er medunkt genoeg materiaal verzameld om op enkele principiële vragen in te gaan. Heeft de Dordtse synode met de woorden „revisabel ende reformabel” t.o.v. de belijdenis ¹⁾ bedoeld, dat die belijdenis van synode tot synode ter revisie zou liggen, afgezien van de mogelijkheid tot indiening van gravamina? Terecht schrijft Knipscheer ergens dat men de beslissing over de herziene en te ondertekenen tekst van de belijdenis opschoof naar een nationale synode. Maar het is *niet* juist, wanneer men meent dat *opzettelijk* de Nederlandse Geloofsbelijdenis, die men ondertekende, openstond op elke synodevergadering voor revisie. Ik voor mij houd het ervoor dat de twee woorden eerder op de tekst en tekstuitgave zien, dan dat zij een gedurende inhoudelijke censuur niet alleen mogelijk maken, doch veronderstellen. Daar is na 1583, toen dan de bijgewerkte en herziene uitgave bij Canin (Kaen) in Dordrecht uitkwam, zowel te 's-Gravenhage in 1586 als te Dordrecht in 1618/19 geen sprake van.

Allereerst is er na de Dordtse synode nooit zo'n generale of zelfs nationale meer geweest, en het naschrift van de Dordtse leerregels noemt met zekere klem: „Daarna vermaant deze synode ook ernstig de lasteraars, dat zij toezien, welk zwaar oordeel Gods zij op zich laden, die tegen zoveel Kerken en zoveler Kerken belijdenissen vals getuigenis spreken...”

Ten tweede wijzen de te Dordt opgestelde ondertekeningsformulieren ²⁾ in een andere richting. Toen op 14 mei 1619 des namiddags, volgens de Postacta, als gravamen werd ingediend „het instellen van een bequaem Formulier van onderteyckeninge der Belydenisse, ende des Catechismi, voortaan te doen van alle, die in Kerkelycke bedieninge zyn”, resulteerde dit in meer dan waarom gevraagd werd, n.l. in een „accuraat formulier” waarmee niet alleen Belijdenis en Catechismus, doch ook „de verklaringe des Synodi Nationalis over de vyf Remonstrantsche Articulen” wordt ondertekend „om haer regtsinnigheyt klaarlik te betuygen, en

sommige verkeerde uytvlugten omtrent de onderteykeninge voor te komen". Aan die uitvluchten worden dan nog 16 mei 1619 de minder vriendelijke woorden toegevoegd: „daer mede sy de Kerken plegen te bedriegen". Hier valt het argument van eenheid van alle partijen weg om plaats te maken voor de bij Knipscheer (blz. 197) minder geliefde „bindende formule voor de beschrijving van het Christelijk geloofsleven".

Dat inderdaad een verbindtenis werd bedoeld, die daarom ook al niet te revisabel geweest zal zijn, behalve op het punt van vertaling en uitgave, bewijzen de drie formulieren, die op 18 mei voor predikanten, en rectors met schoolmeesters, op 25 mei voor professoren in de theologie met regenten en subregenten van collegia als het Statencollege zijn uitgevaardigd.

Ook de eventueel te eisen „nader verklaringe van ons gevoelen over eenigen Artykel deser belydenis, des Catechismi, of verklaringe des Synodi Nationalis", die in geval van hoogleraren en regenten door de synode, ingeval van predikanten door kerkeraad, classis of synode afgenomen wordt, laat geen ruimte tot andere inhoud der voornoemde geschriften, maar wel voor de exegese van bepaalde zaken - men denke aan het infra- en supralapsarisme. De regel des geloofs heeft zogoed als de Schrift een scopus ecclesiasticus, een kerkelijke zin, een kerkelijke normering en speelruimte wat betreft de interpretatie.

Ik schreef over een kumulatief kerkrecht. Ook de bepalingen rond ondertekening der belijdenis worden hierdoor gekenmerkt. Wezel kende geen ondertekening, Emden wel. Dordrecht 1578 acht het goed dat alle hoogleraren en ook de ouderlingen de Nederlandse Geloofsbelijdenis ondertekenen, Middelburg eist dit. 's-Gravenhage voegt er de bepaling ingeval van „refusie" (weigering) aan toe, Dordrecht 1618/19 neemt zulks over en maakt formulieren klaar, waarin de drie formulieren van enigheid zijn opgenomen en moeten worden ondertekend. Zeker, een kumulatief kerkrecht, doch materiële uitbreiding van de belijdenis heeft men niet bedoeld. Zo moeten wij ook de toevoeging van de Catechismus en de Dordtse Leerregels niet zien als een inhoudelijk „meer" dan tevoren. Aanleiding hiertoe is geweest, mede althans,

het merkwaardige feit dat 21 december 1618 de Remonstrant Henricus Leo in de synode verklaarde, geen bezwaren tegen de Nederlandse Geloofsbelijdenis te hebben. En iets later de Remonstranten Ryckewaert en Vezeling: geen bezwaren tegen de Catechismus. Begrijpelijk dat de Canones toegevoegd werden om elk bedrog of misverstand te vermijden. Doch niet om daarmee nu *meer* te gaan leren en inhoudelijk *meer* aan christelijke leer te laten ondertekenen dan tevoren!

Ik wees er reeds op dat een versie als van de Canones, die door een binnen- en een buitenlandse commissie was geredigeerd, n.l. door Carleton, Scultetus, Deodatus, Polyander, Walaeus en Trigland, alleen al om het gereformeerd-oecumenisch aspekt niet spoedig zou worden herzien. Een ander argument is, dat de Remonstranten wèl aandrongen op omgieting van de hele Nederlandse Geloofsbelijdenis. Toen kwam in april 1619 plotseling de eis van Staten-Generaal via de politieke Gekommitteerden ter synode, om in deze vergadering de Nederlandse Geloofsbelijdenis en de Catechismus te herzien. Spoedig werd duidelijk - en H. Kaajan heeft dat in zijn boek over de *Groote Synode* aangetoond - dat de Staten synodale *bekrachtiging* van deze geschriften bedoelden. Zij zouden immers, door deze internationale vergadering bekrachtigd, in aanzien stijgen! Buitenlanders en binnenlanders keurden hen rond 1 mei unaniem goed, en hetzelfde vond na veel discussies plaats rond 6 mei (plechtige afkondiging) met de Canones. Wij moeten van die discussies niet schrikken: zij hebben bijgedragen tot het evenwichtig karakter der Canones. De definitieve tekst hield op deze wijze een gematigde, Augustiniaanse middenweg in tussen supra- en infralapsarisme.

Knipscheer ziet een ontwikkeling van Wezel tot Dordt 1618/19. Het komt z.i. hierop neer, dat de voorstanders van ondertekening der Geloofsbelijdenis rond 1568 daarin geen gevaar zagen voor de vrije ontwikkeling en vorming der geloofsmeningen, terwijl ditzelfde feit van ondertekening zulke ontwikkeling rond 1618 juist onmogelijk heeft gemaakt. Ook meent hij, dat de belijdenis eigenlijk de Kerk opgelegd is. Mijn vraag is: hoe moest het anders in een Kerk die van de grond af werd opgebouwd, en bij zoveel onkunde, zelfs onder de ambtsdragers? Wat er ook van waar zij: ik